

KUR'ÂN'DA KUTSALLIK ANLAYIŞI

Ahmet Güç*

GİRİŞ

Kur'ân'da kutsallık anlayışına geçmeden önce kutsalın veya kutsal olanın genel bir tanımını vermek gerekmektedir. Kutsal kelimesinin kökenini oluşturan kut; "saadet, devlet, kudsiyet, uğur, baht, talih, mutluluk, hayır, bereket, mübareklik gibi anlamlara gelmektedir"¹. Kutsal ise;

- Güçlü bir dini saygı uyandıran, veya uyandırması gereken, kudsi, mukaddes,
- Tapınılacak veya yolunda can verilecek derecede sevilen, kudsi, mukaddes,
- Bozulmaması, dokunulmaması, karşı çıkılmaması gereken, üstüne titrenilen,
- Tanrı'ya adanmış olan, tanrısal olan² diye tanımlanmıştır. "Kudsi, kutlu ve mukaddes"

karşılığında kullanılan "kutsal" kelimesinin uydurma bir kelime olduğu belirtilmektedir³. Verilen bu tanımlar, kelimenin Türkçe'deki kullanımını için söz konusu olmaktadır. Kutsal'ın istilahtaki tanımı da şu şekilde yapılmıştır:

"Başlangıçtan beri insan tecrübesinin bir parçası olan kutsal, yaratıcı ile olan ilişkisinden doğan özel bir niteliğe sahip olan veya dini bir amaç için tahsis edilen" demektir⁴. "Kutsal, kendini her zaman doğal gerçeklerden tamamen farklı bir gerçek olarak gösterendir"⁵. Diğer bir tanıma göre kutsal; "tamamen farklı bir şeyin, bizim dünyamıza ait olmayan bir gerçeğin, doğal, dindışı dünyamızın ayrılmaz bir parçası olan nesnelere içinde açığa çıkmasıdır"⁶. Kutsal; "varlığın oluştuğu, Bâki'nin de fânideki doğrudan tecellisi" olarak da tanımlanmıştır⁷. Kutsallık ise, yaratıcıya olan yakın ilişkileri sebebiyle bazı özel zaman, mekân veya eşyaların sahip olduğu özelliktir.

Tanımlardan da anlaşılacağı gibi, maddî ve fizikî fenomen dünyası iki başlık altında toplanmıştır: Kutsal ve profan. Kutsal'a, yaratıcı ve O'nunla ilgili her şey; O'nun kitapları (Kutsal Kitaplar), ma'bedler ve O'nun kutsal olarak bildirdiği zaman, mekân ve yerler dahildir⁸. Profan ise, kutsalın zıddı olup "ma'bedin dışında kalan"⁹, "kutsal olanın dışındaki" nesne ve olgular demektir¹⁰. Bu tanımlara göre kutsalın dini hayatla, profanın da dünyevi hayatla sıkı bir ilişkisi vardır. Çünkü "kutsal ve dini hayat, kutsallıktan tamamen arındırılmış profan ve dünyevi hayatın zıddıdır"¹¹.

Bu tanımlardan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür: Yegâne kutsal varlık Allah'tır. O'nun dışında herhangi bir şeyi kutsal kabul etmek mümkün değildir. Ancak O'nunla ilişkisi bulunan yer, zaman, mekân ve nesnelere kutsallık atfedilebilir. Fakat belirtmek gerekir ki bir şeyi kutsal olarak kabul etmekle, bazı şeylere kutsallık atfetmek birbirinden tamamen farklıdır.

Kur'ân'da kutsal veya kutsallık anlayışını belirten kelime ya da ifadeler geçmeden önce, kutsalın belirleyicilerini vermek uygun olacaktır.

KUTSAL'IN BELİRLEYİCİLERİ

Herhangi bir yer, zaman, mekân, eşya ve varlıkların kutsal olup olmadığını belirleyen en önemli unsur Allah'tır. Çünkü, yukarıda yapılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere, yaratıcının bizzat kendisi kutsal kabul edildiği gibi, O'nunla ilişkisi bulunan bir kısım eşya ve yerlere de kutsallık atfedilmektedir. Nitekim Yüce Allah,

* Doç.Dr.; U.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.
¹ Timurtaş, Faruk K., *Yeni Kelimeler Sözlüğü*, İstanbul 1979, s.114; Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara 1981, s.623; Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara 1988, II, s.939.
² Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, II, 939.
³ Doğan, *age*, s.623.
⁴ Hinnels, John R., *Dictionary of Religions (DR)*, Great Britain, 1988, s.151.
⁵ Eliade, Mircea, *Kutsal ve Dindışı*, (çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara 1991, Giriş VIII.
⁶ Eliade, *age*, dışkapak.
⁷ Nasr, Seyyid Hüseyin, *Bir Kutsal Bilim Anlayışı*, (çev. Şehabeddin Yalçın), İstanbul 1995, s.8.
⁸ Mathews, Shailer-Smith, Gerald Birney, *A Dictionary of Religion and Ethics (DRE)*, London 1921, s.394.
⁹ Hinnels, DR, 151,
¹⁰ Sharpe, Eric J., *50 Key Words (Comparative Religion)*, London 1971, s.62.
¹¹ Eliade, *Patterns in Comparative Religion*, London 1976, s.1; *Kutsal ve Dindışı*, s.1-4.

Tâhâ Sûresi'nde, Hz.Musa'ya, bulunmuş olduğu Tuvâ Vâdisi'nin kutsal bir yer olduğunu bildirdiği gibi¹², kendisini de; "Muhakkak ki ben, yalnızca ben Allah'ım. Benden başka ilah yoktur. Bana kulluk et..."¹³ diye tanıtmış ve böylece yegâne kutsal varlık olarak kendisinin tanınması gerektiğini ve yalnız O'na ibadet edilebileceğini ifade etmiştir.

Kutsalın belirlenmesinde etkisi bulunan diğer bir unsur da insandır. Çünkü varlıklar içerisinde kutsalı en iyi idrak eden ve fitratında kutsal duygusu bulunan yegâne yaratık insandır¹⁴. Kur'ânî ifadeyle insan, Allah'tan bir ruh taşımaktadır¹⁵. Buna rağmen insan, kutsalı belirlemede yaratıcıya tabi olmak ve ancak O'nun kutsal olarak bildirdiklerini kutsal kabul etmek durumundadır. Aynı zamanda kutsalın belirlenmesinde kutsal duygusu ve inancın da ayrı bir yeri vardır. Kutsal anlayışının kaynağı yaratıcının bizzat kendisi ve O'na inanç olduğu için, inancı olmayan insanların kutsal veya kutsallıkla herhangi bir ilişkileri yoktur.

KUR'ÂN'DA KUTSAL VEYA KUTSALLIK ANLAYIŞINI BELİRTEN İFADELER

Kur'ân'da kutsal ya da kutsal olanın herhangi bir tanımı yapılmamış olmakla birlikte, kudsiyet veya kutsallık belirten bazı kelime ve kavramlar bulunmaktadır. Bunların belli başlıları şunlardır:

Takdis, el-Kuddûs

Bakara Sûresi'nde belirtildiğine göre Allah, meleklerine hitaben; "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" dediği zaman onlar; "Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökcek insanı mı halife kılıyorsun?..." demişlerdi¹⁶. Âyette, yaratıcıyı kutsal saymak anlamında "nukaddisu" kelimesi kullanılmıştır.

Bilindiği gibi Allah'ın en güzel isimlerinden birisi de el-Kuddûs'tür. "Allah'ın eksiklikten münezzehe olduğunu" belirtmek üzere kullanılmış bulunan¹⁷ bu kelime, aynı zamanda kutsal varlığın en önemli özelliği olan "tam ve mükemmel olma"yı da vurgulamaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de kutsal varlığı veya neyin kutsal olduğunu en güzel şekilde ifade eden kelimenin, Allah'ın en güzel isimleri arasında yer almış olan bu "el-Kuddûs" kelimesi olduğunu söylemek mümkündür.

Rûhu'l-Kuds

Kur'ân'da kutsal anlamında kullanılmış olan diğer bir ifade de, "Rûhu'l-Kuds" tamlamasıdır¹⁸. Her ne kadar meâl ve tefsirlerde bu kavramla Cebrail'in (as) kastedilmiş olduğu belirtilmişse de, Cebrail'in isminin doğrudan zikredilmeyişi¹⁹, Cebrail gibi bir kısım nûrani varlıklara da kutsallık atfedilebileceğini hatıra getirdiği gibi, Hz.İsa'dan bahseden bazı ayetlerde özellikle bu kavramın kullanılmış olması ilgi çekicidir. Ayrıca bu kavram, Hıristiyanlık'taki teslis anlayışının üçüncü unsurunu teşkil eden kutsal ruh inancı açısından da önemlidir.

Kutsal Tuvâ Vâdisi

Medyen dönüşünde ilahi vahye mazhar olan Hz.Musa'ya, bulunmuş olduğu Tuvâ Vâdisi'nin kutsal bir yer olduğu, hemen pabuçlarını çıkartmasının gerektiği ve Firavun'a gidip peygamber olduğunu ona bildirmesi, İsrailoğulları'nı Firavun'un zulmünden kartarması istenmişti²⁰. Bu âyetten, Tuvâ Vâdisi vb. gibi, peygamberlerin vahye mazhar olduğu bazı mekânlara kutsallık atfedildiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu âyet, kutsal mekân anlayışının Kur'ân'da var olduğuna da delil sayılabilir. Burada Vâdi'ye kutsallık atfettiren ise, ilahi vahyin orada cereyan etmiş olmasıdır.

4. Arz-ı Mukaddes

Herhangi bir bölge veya mekâna kutsallık atfetmenin bir diğer örneği de yine Kur'ân'da "Arz-ı Mukaddes" ifadesinin kullanılmış olmasıdır. Şöyle ki:

"Ey kavmim! Allah'ın size (vatan olarak yazdığı) mukaddes toprağa girin ve arkanıza dönmeyin, yoksa kaybederek dönmüş olursunuz"²¹. Bu âyette belirtilen mukaddes toprak, İsrailoğulları'nın Mısır esaretinden kurtulduktan sonra yerleşmeleri istenen Filistin topraklarıdır. Gerçekte arz-ı mev'ûd, Allah'ın Hz.İbrahim'e ve onun soyundan gelenlere vermeyi vaad ettiği yer için kullanılmış olan bir terimdir. İbranice'de "Eretz İsrail" (İsrâil diyarı) adı verilen bu bölge Ahd-i Atik'te "Kenan diyarı"²², "diyar"²³, "gurbet diyarı"²⁴, "memleket"²⁵ diye de zikredilmiştir. İkinci Ma'bed döneminden itibaren ise "arz-ı mev'ûd" diye adlandırılmış olup Ahd-i

¹² Bkz. Tâhâ, 20/12.

¹³ Tâhâ, 20/14.

¹⁴ Rûm, 30/30.

¹⁵ Hicr, 25/29; Secde, 32/9; Sâd, 38/72.

¹⁶ Bakara, 2/30.

¹⁷ Bkz. Haşr, 59/23; Cuma, 62/1.

¹⁸ Bkz. Bakara, 2/87; Mâide, 5/110; Nahl, 16/102.

¹⁹ Halbuki K.Kerim'in diğer âyetlerinde Cebrail'in ismi açıkça zikredilmiştir. Bkz. Bakara, 2/97; Tahrim, 66/4.

²⁰ Bkz. Tâhâ, 20/12; Nâziât, 79/16-17.

²¹ Mâide, 5/21.

²² Kitab-ı Mukaddes (Eski ve Yeni Ahid), Tekvin, 11/31, 17/18; Çıkış, 6/4.

²³ Tesniye, 26/15; İşaya, 57/13.

²⁴ Tekvin, 17/8.

²⁵ Tekvin, 26/2-3.

Cedit'de de bu isimle geçmektedir²⁶. Ayrıca Ahd-i Atik'te burası "iyi ve geniş diyar"²⁷, "süt ve bal akan diyar"²⁸, "bütün memleketlerin süsü olan diyar"²⁹ diye de tanımlanmıştır³⁰. Ayetten, herhangi bir yere olduğu gibi herhangi bir bölgeye de kutsallık atfedildiği anlaşılmaktadır.

Kur'an'da geçmemekle birlikte, konumuz açısından önem arzeden diğer bir husus da; hadis literatüründe yer alan ve "manası Allah'a, lafzı Hz.Peygambere ait olan hadislere" kudsi hadis adının verilmiş olmasıdır³¹. Bu husus, kutsal anlayışının hadislerdeki mevcudiyetinin en bariz örneği sayılabilir. Ayrıca bu ifadeden, kutsala izafe edilen bazı şeylere, kutsalla ilişkisinden dolayı, kutsal vasfının atfedilebileceğini de anlamak mümkün gözükmektedir.

Kutsallık İfade Eden Diğer Kelimeler

"Mübarek" Kelimesi

Kur'an'da kutsal veya kutsallık anlamına en yakın manada kullanılmış olan diğer bir kelime de "mübarek" kelimesidir. Kökeni itibariyle "bereket" veya "bereketli-mübarek" gibi anlamlara gelen bu kelime, Kur'an'da çeşitli şekillerde kullanılmıştır³². Özellikle "âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (ma'bed), Mekke'deki (Ka'be)'den" bahseden âyette bu kelimenin kullanılmış olması³³; diğer bir ifadeyle, İslam açısından yeryüzünde en kutsal mekân olarak kabul edilen Ka'be'den bahsederken "mübarek" lafzının kullanılmış olması, bu kelimenin kutsalı veya kutsal mekânı belirtmede kullanılan en önemli kelimelerden olduğunu göstermektedir. Ayrıca İsrâ Sûresi'nde, Hz.Muhammed'in bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya götürüldüğü belirtilen âyette³⁴, Mescid-i Aksâ'dan, "çevresini mübarek kıldığımız" diye bahsedilmiş olması da, "mübarek" kelimesinin, "kutsal" anlamına çok yakın bir kullanıma sahip olduğunu göstermektedir. Yine En'am, 6/92, Enbiya, 21/50, Sâd, 38/29'da Kur'an-ı Kerim'den; Mü'minûn, 23/29'da Hz.Nuh'un Tûfan'dan sonra indirilmesi için duâ etmesi istenen yerden; Kâf, 50/9'da da gökten indirilen su'dan bahsederken "mübarek" kelimesinin kullanılmış olması da, Kur'an'ın kutsallık anlayışı açısından önemlidir.

Bütün bunların dışında "mübarek" kelimesi, kutsallık ifade edecek biçimde ve bir isme vs. izafe edilerek şu şekillerde kullanılmıştır:

Mübarek Gece

Duhân Sûresi'nin 2 ve 3'ncü âyetlerinde "Apaçık olan Kitaba andolsun ki, biz onu (Kur'an'ı) mübarek bir gecede indirdik..." buyurulmak suretiyle, Kur'an'ın indirilmiş olduğu gecenin öneminden bahsedilirken, "mübarek" lafzı kullanılmıştır. Bu âyette geçen "mübarek gece"den maksadın Kadir gecesi veya Berat gecesi olduğuna dair rivayetler vardır. Ancak, Kur'an-ı Kerim'in Hz.Peygamber'e Kadir gecesinde indirilmiş olduğunu bildiren âyeti göz önüne alan İslâm âlimlerinin çoğunluğunun, burada Kadir gecesine işaret edildiği rivayetini daha kuvvetli bulmuş oldukları belirtilmektedir³⁵.

Buk'ay-ı Mübareke

Tâhâ, 20/12 ve Nâziat, 79/16'da, Hz.Mûsa'nın vahye mazhar olduğu vâdiden söz edilirken "mukaddes" kelimesi kullanılmış olduğu halde, Kasas, 28/30'da ise, aynı vâdiden bahsederken "el-Buk'atü'l-Mübareke" tamlaması kullanılmıştır. Aynı yeri ifade etmek üzere "mukaddes" ve "mübarek" kelimelerin kullanılmış olması, bu iki kelimenin anlam bakımından birbirlerine çok yakın olduğunu göstermektedir.

Şecere-i Mübareke

Nûr Sûresi 24/35'nci âyette zeytin ağacından "mübarek ağaç" diye söz edilmiştir. Keza Tîn Sûresi 95/1'nci âyette de zeytinden yeminle söz ederek, bu ağaç ve meyvasının önemine dikkat çekilmiştir. Ancak burada, kelimenin mübarek veya bereketli anlamı ilk planda anlaşılmalıdır. Aksi takdirde ağaca kudsiyet atfedilmiş olur. Bu ağaca hususiyet kazandıran, onun bereketli bir ağaç oluşu ve kendisinin verimli, meyvasının da çok faydalı oluşudur. Ağaca önem atfettiren bir başka husus da, kutsalın kendisinde tezahür etmiş olmasıdır.

KUTSALI VEYA KUTSAL YERLERİ GÖSTEREN İŞARETLER

Bir şeyin veya herhangi bir yerin kutsal olduğunu gösteren bazı işaretler vardır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür.

Kutsal Kabul Edilen Yerlerin Allah Tarafından Gösterilmiş Olması

Kutsallığı çeşitli dinler ve o din mensuplarınca kabul edilen bazı yerlere esas kutsallık kazandıran husus, o yerin Allah tarafından bizzat tayin ve tespit edilmiş olmasıdır. Bunun en canlı örneğini, Ka'be'nin yerinin

²⁶ İbranilere Mektup, 11/9.

²⁷ Çıkış, 3/8.

²⁸ Çıkış, 3/8; Levililer, 20/24; Tesniye, 11/9; Yeremya, 11/5, 32/22; Hezekiel, 20/6, 15.

²⁹ Hezekiel, 20/6, 15.

³⁰ Geniş bilgi için bkz. Küçük, Abdurrahman, "Arz-ı Mev'ûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, III, 442-443; "Yahudilikteki Arz-ı Mev'ûd Anlayışının Boyutları", *AÜİFD*, XXXIII, 101-111.

³¹ Bkz. Suphi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve İstılahları*, (çev. M. Yaşar Kandemir), Ankara 1981, s.8-9.

³² Bkz. Abdülbâki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemü'l-Müfrehes li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*.

³³ Bkz. Â-i İmran, 3/96.

³⁴ Bkz. İsrâ, 17/1.

³⁵ Bkz. *Diyanet Meâli*, s.495. Ayrıca bkz. a.g.meal, s.27, Bakara, 2/182. ayetin açıklaması; Kadir, 97/1.

Hız İbrahim'e Cebrail vasıtasıyla gösterilmiş olması teşkil eder³⁶. Aynı şekilde Kudüs'te Hz.Süleyman tarafından inşa edilmiş olan Beytül-Makdis'in yeri de Dâvud (as)'a melek vasıtasıyla bizzat Tanrı Yahve tarafından gösterilmişti³⁷. Yukarıda belirtildiği gibi, Hz.Mûsa'ya da, Mukaddes Tuvâ Vâdisi'nde bulunduğu yine Allah tarafından bildirilmişti³⁸.

2. Bir Yerin Allah'a Tahsis Edilmiş Olması

K.Kerim'de "bütün mescidlerin Allah'a ait olduğu..." bildirilmiştir³⁹. Aynı şekilde Kur'an'ın çeşitli yerlerinde mescidlerin Allah'ın evi (Beyt) olduğu ifade edilmiştir⁴⁰. Bir yerin veya herhangi bir mekânın Allah'a tahsis edilmiş olması, yegâne kutsal varlık olan Allah'a nisbetinden dolayı, o yere kutsallık atfedilmesine sebep olmuştur.

3. Allah'ın Herhangi Bir Yerde Gücünü İzhar Etmesi (Tecelli)

Zaman ve mekândan münezze olan Allah'ın, zaman zaman herhangi bir yerde tecelli etmesi ve o yerde gücünü göstermesi de, oraya kutsallık atfedilmesine sebep olmuştur. Bunun en çarpıcı örneğini Kur'an'daki şu anlatım teşkil etmektedir:

"Musâ tayin ettiğimiz vakitte (Tur'a) gelip de Rabbi onunla konuşunca, 'Rabbim! Bana (kendini) göster; göreyim' dedi. (Rabbi): 'Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!' buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti, Musâ da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim"⁴¹. Tecellinin diğer bir örneği de, bir hadiste, Allah'ın her gece dünya semasına tecelli edip insanlara herhangi bir isteklerinin olup olmadığını sormuş olduğunun bildirilmiş olmasıdır⁴².

4. Bir Yerin İnsanlar Tarafından Kutsal Kabul Edilmesi

İnanan insanların bir maddî, bir de manevî dünyaları vardır. Maddî dünyalarının merkezini fiziki coğrafya belirler. Manevî dünyalarının ise, sahip oldukları dini inançları ve benimsedikleri değerleri belirler. İnanan insanların manevî dünyalarının merkezinde genellikle ma'bedler veya herhangi bir din mensuplarının kabul edilen dini merkezler vardır. Bu yerler aynı zamanda o din mensuplarının gönülden bağlı oldukları başlıca ibadet ve ziyaret yerleridir. Mekke'de Ka'be'nin, Medine'de Hz.Peygamber'in kabrinin bulunması ve aynı zamanda bu iki şehrin, İslam Dini'nin doğup yayıldığı en önemli dini merkez olmaları vb. gibi hususlar, bu iki şehrin müslümanlar tarafından daha mübarek birer belde kabul edilmelerine ve oralardan "mukaddes topraklar" diye bahsetmelerine sebep olmuştur. Aynı şekilde Kudüs de, hem Kur'anî anlatımda hem de yahudiler, hıristiyanlar ve müslümanlar nazarında mukaddes bir yer kabul edilmiştir. Aynı zamanda Ka'be ve Kudüs, adı geçen din mensuplarının ibadet esnasında yönelinen (kıble) birer kudsî mekânlardır. İşte bu yerler, inananların dünyalarının merkezleri mesabesinde.

Aslında Mekke, Medine ve Kudüs gibi şehirlerin inananlar tarafından birer kutsal mekân olarak kabul edilmiş olmalarının temelinde yine, yegâne kutsal varlık olan Allah'ın, diğer yerlere nazaran, oralara ayrıca bir değer vermiş olması ve aynı zamanda bu yerleri, ilahi dinler diye ifade edilen Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi üç büyük dinin doğup yayıldığı yerler olarak seçmiş olması, bu din mensuplarının oralara kutsallık atfetmesine esas teşkil etmektedir. İnananları o yerlere kutsallık atfetmeye sevkeden diğer bir âmil de, onların bu yerler hakkında sahip oldukları inanç ve değerlerdir.

Aynı şekilde Mekke, Medine, Kudüs gibi yerler ve buralarda bulunan mescidler ve bazı ilahi işaretler hakkında yer alan Kur'anî ve peygamberî ifadeler de, bu yerlerin o din mensuplarının mukaddes birer belde kabul edilmelerinde önemli rol oynamıştır. Nitekim İbrahim (as)'ın; "bu beldeyi emin bir yer kıl" diye duâ etmesi⁴³; yine bu yerlerden yeminle bahsedilmiş olması⁴⁴; hepsinden önemlisi de, bu yerlerden bahsederken "şu beldenin Rabbi"⁴⁵; "belde-i tayyibe"⁴⁶ gibi ifadelerin kullanılmış olması, bu yerleri kutsalın (Allah) bizzat sahiplendiğini göstermektedir. Dolayısıyla bir yeri kutsalın sahiplenmiş olması, o yerin kutsaldan bir işaret taşıdığı izlenimini de vermektedir.

Diğer taraftan Hz.Muhammed'in, "ancak şu üç yere ibadet ve ziyaret amacıyla yolculuk yapılabilir. Bunlar: Mescid-i Haram, Benim Mescidim (Mescid-i Nebi) ve Mescid-i Aksa'dır" demiştir⁴⁷. Yine Hz.Peygamber, Medine'ye hicret edeceği bir esnada Ka'be'ye bakarak şöyle demişti: "Vallahi sen, benim dünyada en çok sevdiğim yersin; aynı şekilde Allah'ın da dünyada en çok sevdiği yersin. Eğer senin halkın beni zorla

³⁶ Bkz. Hacc, 22/26.

³⁷ Bkz. Tekvin, 8/20-21, 22/14; Samuel II, 24/21-25.

³⁸ Bkz. Tâhâ, 20/12; Çıkış, 3/5.

³⁹ Cin, 72/18.

⁴⁰ Bkz. Bakara, 2/120; Âl-i İmran, 3/96; Enfal, 8/35; Hacc, 22/26; Nûr, 24/36; Kureyş, 106/3.

⁴¹ A'raf, 7/143.

⁴² Müslim, *Misafirin*, 168; Tirmizi, *Tehecçüd*, 14; *Daavât*, 13; Ebu Dâvud, *Sünne*, 19; Dârimi, *Salât*, 168; Muvatta, *Messû'l-Kur'an*, 30; Ahmed b. Hanbel, II, 487, 504.

⁴³ Bkz. Bakara, 2/126; İbrahim, 14/35.

⁴⁴ Bkz. Beled, 90/1-2; Tin, 95/3.

⁴⁵ Neml, 27/91.

⁴⁶ Sebe, 34/15.

⁴⁷ Buhari, *Fadlu's-Salâh fî Mescid-i Mekke ve'l-Medine*, 1, 6; Müslim, *Hacc*, 415, 511, 512, 513; Ebu Dâvud, *Menâsik*, 94.

çıkarmasalarđı vallahi çıkmazdım”⁴⁸. Bu hadislerde, bu üç mekânın bulunduğu yerlerin diğer yerlere olan üstünlüğü veya farklılığı belirtilmiştir.

KUTSAL ZAMAN VEYA MEKÂNLAR

İnsanın řu evrende yaşadığı iki temel boyut vardır: Zaman ve mekân. Bu, toplumlar için de böyledir. Başta insan hayatı olmak üzere, insanın tüm değerlerini bu iki temel boyutun dışında düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla insanın kutsalla olan ilişkisi de zaman veya mekân boyutunda gerçekleşmektedir. İnanan insanın, hangi zaman veya mekânda bulunursa bulunsun, fitrat eksenine bağlı olarak, kutsalla ilişkilerinde zaman ya da mekânın dışına taşması mümkün değildir. İşte insanın kutsalla daha yakın ilişkiye girdiğini düşündüğü veya kutsalın, çeşitli vesilelerle kendisini insana daha fazla hissettirdiğı bu zaman ya da mekânlara kutsal zaman veya kutsal mekân adı verilmektedir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, İslâmî anlatımda bu tür yer ve zamanlar için daha çok “mübarek” kelimesi kullanılmaktadır. Yukarıda da belirtildiğı gibi “kutsal” anlamına en yakın anlam içeren kelime de “mübarek” kelimesidir. Buna göre, diğer din mensuplarının kutsal gün veya gece kullanımlarına karşılık, İslâm’da da mübarek gün veya gece kullanımı benimsenmiştir. Bu anlamda Cum’a ve Pazartesi gün ve geceleri, kandil geceleri ve Ramazan Ayı mübarek kabul edilmiştir. Bu manada bazı mekânlar da mübarek veya kutsal sayılmıştır. Diğer taraftan, kutsal zaman ve mekânlar genellikle birlikte düşünülmüştür. Bunun en bariz örneğı de asr-ı saadettir. Çünkü asr-ı saadet, bütün zaman kesitlerinde yaşayan müminler için ana cazibe kaynağıdır. İnanan insanların kutsal zaman veya mekân anlayışlarının temelinde asr-ı saadetin ayrı bir yeri ve önemi vardır. “Saadet asrı” anlamına gelen bu ifadenin kullanılması da bunu göstermektedir.

KUTSALLIK İFADE EDEN DİĞER MEFHUM VEYA NESNELER

İnsanlar tarafından kutsala izafe edilen veya kutsalla ilişkilendirilerek kullanılan mefhumlar arasında kutsal kitap, kutsal bilim, kutsal evlilik, kutsal kazanç, kutsal görev, kutsal toprak, kutsal tarih; can, mal, din ve namus gibi kutsal değerler vb.lerine rastlanmaktadır. Bu ifadelerden bazıları mecazi manada kullanılmış oldukları gibi, bazıları da kişilerin o kullanımdan kastetmiş oldukları şeye göre değişik anlamlar ifade etmektedir.

İNSANIN KUTSALLAŞTIRILMASI MESELESİ

Başlangıçtan beri verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi, insanlar genelde iki şeye kutsallık veya mukaddeslik atfetmişlerdir. Bunlardan biri maddî, diğeri de manevidir. Maddîde esas olan temiz ve faydalı olmak; manevide esas olan da tam ve mükemmel olmak ve aynı zamanda faydalı olmak. Bunlardan maddi olana itina, manevi olana da saygı gösterilir.

“Kutsal” kelimesi manevi sahada mükemmelliğin, tam ve yetkin olmanın dini terimidir. Manevi sahada mükemmellik ve yetkinlik, en üst ve son derecesini Allah’ta bulur. Bunun için en kutsal varlık O’dur. O, her türlü eksiklik ve noksanlıktan uzaktır. Bütün mükemmellikler ve yetkinlikler Allah’ta toplanır ve O’nun kutsallığını pekiştirir (Kuddûs). Bunun için, herhangi bir varlık Yüce Allah’a ne kadar yakın olursa, o derece O’ndan mükemmellik alır (insan-ı kâmil). Böylece o da kutsala ve kudsilige yaklaşır⁴⁹. Bu noktada insan akla gelmektedir. Varlıklar içerisinde insan, tam ve mükemmel-kutsal varlık olan Allah’a en yakın olanıdır. Çünkü o, Allah’tan bir ruh taşımaktadır. Ancak bu, insanın kutsallaştırılması anlamına gelmez. İslâm’da, kutsala daha yakın olan insanları ifade etmek üzere “veli, evliya, müttaki” vb. gibi kelimeler kullanılmıştır. Buna rağmen kutsal insan ifadesine asla rastlanmamaktadır. Ayrıca insanlar içerisinde kutsala en yakın olanlar arasında öncelikle peygamberler gelmektedir. Peygamberler için de benzer kullanımlar söz konusu değildir. Ancak Kur’ân’da belirtildiğine göre yahudiler, Üzeyir (as)’ı, hıristiyanlar da İsa Mesih’i Allah’ın oğlu olarak telakki ederek, bir nevi onlara kutsallık atfetmişlerdir⁵⁰. Fakat Hz.Peygamber, kendisinin de bir beşer olduğunu; insanlardan, vahiy alma yönüyle ayrıldığını belirtmiştir⁵¹.

Netice olarak söylemek gerekirse yegâne kutsal varlık Allah’tır. Kutsalın en önemli özelliğı de tam ve mükemmel olmaktır. İslâm itikadına göre ibadet, bütün eksikliklerden münezzehe olan varlığa yapılmalıdır. Bu özelliklere sahip olan da sadece Allah’tır. O halde Allah’ın dışında hiçbir varlığı kutsal saymak doğru değildir.

⁴⁸ İbn Mâce, *Menâsik*, 103; Tirmizi, *Menâkıb*, 68; Dârimî, *Siyer*, 66.

⁴⁹ Geniş bilgi için bkz. Atay, Hüseyin, “Kur’ân-ı Kerim ve Kutsiyet”, *AÜİFD*, Ankara 1985, XXVII, 1-30.

⁵⁰ Bkz. Tevbe, 9/30.

⁵¹ Bkz. Kehf, 18/110.